

Галина ЗАЯЧКОВСЬКА

КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СФЕРИ ТУРИЗМУ ЯК ЗАСІБ ПІСЛЯКРИЗОВОГО ВІДНОВЛЕННЯ ГАЛУЗІ

Розглянуто розвиток сфери туризму у посткризовий період у контексті концепції сталого розвитку. Показано доцільність державного регулювання розвитку туристичної індустрії.

Економічна криза 2008–2009 рр. мала негативні наслідки для світової туристичної індустрії. За даними ЮНВТО, у 2009 р. кількість міжнародних туристичних прибуттів скоротилась на 4% порівняно з 2008 р., а доходи від міжнародного туризму зменшились приблизно на 6%, що можна розглядати як ознаку відносної стійкості розвитку галузі у надзвичайно важких економічних умовах, оскільки спад у загальному обсязі світового експорту в результаті глобальної кризи становив близько 12% [1]. Вже у 2010 р. міжнародні туристичні прибуття зросли на 6,7% порівняно з 2009 р. Це вказало на процес повільного відновлення розвитку сфери туризму [2].

Індустрія подорожей і туризму, охоплюючи широкий спектр видів економічної діяльності, має значний потенціал, що дозволяє їй вносити конструктивний вклад до стійкого розвитку всіх регіонів планети. Важливим є розуміння цього потенціалу, а також забезпечення добробуту, соціального прогресу і створення робочих місць у всіх країнах, оскільки навіть найбідніша з них має певні переваги перед іншими, маючи неповторну культуру, історичну або природну спадщину, своєрідність якої приваблює дедалі більше подорожуючих.

Розвиваючись динамічно і не завжди регульовано, туризм наносить шкоду природним системам та спричинює соціальну напругу. Реальний вплив туризму на довкілля залишається прихованим за рахунок того, що транспортні перевезення, готельний і ресторанний бізнес сприймаються як окремі сектори сфери послуг, а не як взаємопов'язані складові єдиного комплексу, головним завданням якого є задоволення зростаючих потреб сфери туризму. Тому регулятивні заходи з боку держави необхідні для збереження високої якості довкілля, оскільки сучасні туристи стають більш вибагливими до якості природного середовища, обираючи для відпочинку екологічно благополучні місця.

Загострення проблем розвитку туризму внаслідок останньої світової економічної кризи, зростання його значимості змушують говорити про необхідність нових векторів розвитку. Це стало причиною адаптації головних положень і принципів концепції сталого розвитку до сфери туризму.

Використовуючи принципи концепції сталого розвитку, туризм може не лише подолати труднощі, а й виступити у ролі локомотиву, який виведе інші галузі на шлях сталого розвитку.

У зв'язку з практичним вичерпанням можливостей саморегуляції сфери туризму і враховуючи те, що у туристичному секторі екологічний чинник стає економічною ка-

тегорією, неможливо забезпечити його подальший сталий розвиток без державних заходів, спрямованих на стримування стихійного розвитку туризму. Подолання існуючих негативних тенденцій, створення системних та комплексних передумов для сталого розвитку туризму є одним з пріоритетних напрямків забезпечення сталого розвитку країн.

Дослідженню процесів сталого розвитку туризму присвячено праці таких вчених, як Р. Батлер, Б. Гудолл, С. Даймонд, Г. Дюбуа, Ж.-П. Керон, Дж. Крауч, Е. Меннінг, О. Марченко, Дж. Р. Б. Рітчі, В. Смаль, І. Смаль, Д. Сміт, М. Стеблер, Т. Ткаченко, Я. Ферсарі та ін. Більшість теоретиків та практиків вважають, що на даний час найбільш перспективною є концепція “сталого розвитку” сфери туризму, яка з поглибленням її наукової обґрунтованості витіснить інші концепції, які не можуть забезпечити збалансований розвиток туристичної індустрії.

Метою написання статті є обґрунтування необхідності використання концепції сталого розвитку сфери туризму як засобу відновлення галузі у посткризовий період.

Сталий розвиток – це свідомо підтримуваний розвиток, в результаті чого зростає роль управління, самоврядування і самоорганізації. Зміна функцій держави має відбуватись внаслідок активізації її регуляторних функцій шляхом встановлення параметрів розвитку і контролю за їхнім дотриманням. Головним засобом реалізації переходу до сталого розвитку є керована системна трансформація суспільства, економіки та держави, яка приведе до переходу на вищий рівень розвитку. Системна трансформація має забезпечити випереджальний розвиток порівняно з іншими країнами, базуючись на власному інтелектуальному і культурному потенціалі, нових технологіях, що дають змогу необмежено розвиватись у часі.

Згідно з широко вживаним міжнародно прийнятим визначенням, по даним у 1986 р. у доповіді ООН Комісією Г. Брунтланд, сталий розвиток має “... задовольняти потреби сучасності, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби” [3].

Концепція сталого розвитку туризму базується на доктрині сталого розвитку, яка є сукупністю ідей, концепцій, положень та постулатів різних наук і спрямована на зміну стосунків людини і природи для розширення можливостей економічного зростання та на створення скоординованої глобальної стратегії виживання людства, орієнтованої на збереження і відновлення природних спільнот у масштабах, необхідних для повернення до меж господарської місткості біосфери.

Сталий розвиток виражає ідею досягнення гармонії між людьми, суспільством і природою; розв'язання суперечностей між природою і суспільством, екологією та економікою, розвинутими країнами і країнами, що розвиваються, сформованими потребами людей і розумними потребами тощо. Взаємозв'язок і баланс економічних, соціальних, екологічних, інституційних та інноваційно-технологічних компонентів з метою максимізації добробуту людини без ускладнення можливостей для майбутніх поколінь задовольняти свої потреби визначаються сучасними науковцями як “сталий розвиток” [4]. Можна сказати, що концепція сталого розвитку, визнана світовим товариством як стратегічний напрямок еволюції суспільства на ХХІ ст., має наскрізний характер і виявляється у кожній сфері людської діяльності. Туризм як інтегрована система, що охоплює всі сторони буття та значну кількість залучених видів економічної діяльності для задоволення потреб туристів, є пріоритетним об'єктом імплементації критеріїв і принципів сталого розвитку, що зумовлюють вимоги гармонійного співіснування усіх суб'єктів туристичного бізнесу з навколишнім середовищем.

Перша спроба визначення сталого туризму була зроблена у 1988 р. ЮНВТО. Сталий туризм розглядався як напрямок, що веде до управління всіма ресурсами таким чином, що економічні, соціальні й естетичні потреби можуть задовольнятися при одночасному збереженні культурної самобутності, основних екологічних проце-

сів, біологічної різноманітності і систем підтримки життя. У 1999 р. було ухвалено "Міжнародну програму зі сталого розвитку туризму" та "Глобальний етичний кодекс туризму", які тією чи іншою мірою розкривають екологічну, економічну та соціальну складові сталого розвитку туризму. У Хартії зі сталого туризму зазначено, що "... розвиток туризму має базуватися на критерії сталості. Це означає, що він є екологічно прийнятним на тривалий період, економічно життєздатний, а також етично та соціально справедливий і рівноправний щодо місцевих громад" [5]. У цих документах значна увага приділяється взаємозв'язку між природоохоронною діяльністю і сталим туризмом, бо галузь може розвиватися лише за умови збереження високої якості довкілля.

Сталий розвитку туризму ґрунтується на характерних для цього процесу принципах, сформульованих ЮНВТО та Всесвітньою радою з подорожей і туризму, які концентруються на екологічній, економічній, культурологічній сталості, а також сталості місцевих громад з усією різноманітністю вияву їхньої життєдіяльності. Серед них виділяють: узгоджене планування та управління розвитком туризму з іншими видами економічної діяльності й напрямками розвитку країни і регіону загалом; сприяння розвитку малих і середніх підприємств як основи створення робочих місць у туристичній сфері; підтримка впровадження у туристичну індустрію екологічно м'яких технологій; здійснення маркетингу туризму з метою підвищення ефективності місцевої економіки та зменшення тиску на довкілля шляхом більш рівномірного розподілу туристів у часі і просторі.

Заходами сталості у соціальній сфері є: налагодження зусиллями урядів тісної співпраці всіх зацікавлених сторін, включаючи національні ради з туризму, туристичні агенції та організації, приватний сектор, місцеві громади для прийняття рішень щодо розвитку туризму; забезпечення рівноправних умов для корінного населення поряд з іншими учасниками туристичного бізнесу в отриманні економічних, соціальних і культурних вигод від розвитку туризму, надання йому першочергового права на працевлаштування; повага та збереження місцевих культур, традиційних ремесел, фольклору; заохочення відповідальної поведінки туристів, культивування поваги до національних законів, культурних цінностей, соціальних норм і традицій.

Традиційними принципами вирішення проблем економічної політики сталого розвитку туризму мають стати достатність, справедливість, ефективність, збалансованість, динамічність, довготривалість і попередження [6].

Для успішного впровадження принципів сталого розвитку туризму необхідна консолідація зусиль всіх зацікавлених сторін. Важливою є роль урядів, оскільки вони мають розробити стратегічну основу планування розвитку індустрії туризму з урахуванням принципів сталості, забезпечити вивчення рекреаційної ємності території, зніціювати розробку систем сертифікації, показників стійкого розвитку з метою контролю за наслідками туристичної діяльності з соціальної, екологічної та економічної точок зору. Особливо актуально це для України, яка має значні туристично-рекреаційні ресурси. Оскільки в країні тільки формується сучасна туристична інфраструктура, то є можливість відразу розвивати туристичну індустрію на засадах сталості.

Розглядаючи розвиток туристичної сфери в Україні після світової економічної кризи 2008–2009 рр., можна сказати, що він характеризується наступним:

- низьким рівнем усвідомлення регуляторних органів ролі та значення туризму для соціально-економічного розвитку держави;
- відсутністю сформованих туристичних ресурсів та цілісної системи їхнього раціонального використання, невизначеністю напрямків їхнього освоєння та розвит-

ку, неефективним та незаконним використанням унікальних природних та історико-культурних ресурсів;

- відсутністю сприятливих умов для розвитку індустрії туризму, державної інвестиційної політики у сфері туризму та належної підтримки розвитку пріоритетних видів туризму;
- відсутністю належного прогнозування та планування розвитку туризму відповідно до наявних ресурсних можливостей, поверхневим підходом до розроблення та реалізації державної програм розвитку туризму;
- недосконалістю організаційно-правових та економічних механізмів реалізації державної політики у сфері туризму, слабкою міжвідомчою координацією та взаємодією між органами державної влади і місцевого самоврядування;

Забезпечення сталого розвитку туризму у країні має відбуватись у результаті активізації та впровадження ефективних механізмів державного регулювання. Його перевагами є подолання негативних тенденцій у сфері туризму, збереження унікальних природних та історико-культурних ресурсів, посилення позитивного туристичного іміджу країни на міжнародному туристичному ринку, збільшення в'їзного туристичного потоку, прискорення темпів розвитку, збільшення частки очікуваних доходів від сфери туризму.

Сталий розвиток туризму має відбуватись при встановленні і підтриманні рівноваги між збереженням природних та історико-культурних ресурсів, між економічними інтересами і соціальними потребами та розвитком туризму, а також шляхом створення сприятливих умов для формування конкурентоспроможного національного туристичного продукту.

Ефективне використання ресурсного потенціалу має забезпечуватись у результаті запровадження комплексного управління туристичними ресурсами, туристичного районування, встановлення системи пріоритетів за видами туризму і за територіями, оптимального розвитку туризму в межах територій при визначенні гранично допустимих навантажень на туристичні об'єкти та оцінюванні впливу туристичної діяльності на навколишнє середовище. Захист соціальних інтересів населення у сфері туризму потрібно проводити шляхом запровадження мінімальних соціальних стандартів у туризмі, що створює сприятливі передумови для розвитку соціального туризму.

Конкурентоспроможність національного туристичного продукту має забезпечуватись у результаті встановлення нормативних вимог до основних параметрів якості туристичних об'єктів і туристичних послуг незалежно від їхньої категорії (безпеку, доступність, відповідність санітарно-гігієнічним нормам тощо).

Вплив держави на природоохоронні, економічні та соціальні чинники відбувається при реорганізації системи та зміні механізмів управління на державному та місцевому рівнях, запровадженні стратегічного планування, відповідного нормативно-правового, методичного, фінансового забезпечення та ін. При цьому стратегічне планування у сфері туризму здійснюється на основі стратегії соціально-економічного розвитку країни, що забезпечує його цільову спрямованість на покращення якості життя населення як основний показник оцінки сталого розвитку.

Основною метою сталого розвитку туризму в Україні є захист національних інтересів України у сфері туризму; формування конкурентоспроможного національного туристичного продукту, збереження історико-культурних надбань та етнічних особливостей українського народу; створення умов для споживання туристичного продукту; поліпшення правових, організаційних та соціально-економічних засад реалізації державної політики України у сфері туризму і діяльності курортів в умовах глобалізації та євроінтеграції суспільних процесів.

Пріоритетами сталого розвитку туризму і курортів в Україні є [7]:

1. Формування конкурентоспроможного національного туристичного продукту в результаті запровадження класифікації й сертифікації туристичних об'єктів та туристичної інфраструктури; формування нових і вдосконалення наявних туристичних продуктів; розвиток туристичної інфраструктури, інтеграція місцевих туристичних ресурсів у комплексну, диверсифіковану та синергетичну туристичну пропозицію; гармонізація розвитку туризму на певних територіях зі стилем життя, традиціями та культурою місцевого населення з метою збереження його автентичності.

2. Розвиток людських ресурсів в інтересах туризму, а саме активізація просвітницької діяльності для забезпечення формування суспільної свідомості щодо місця та ролі сталого розвитку туризму у соціально-економічному та культурному розвитку на місцевому, регіональному та національному рівнях; вдосконалення системи підготовки кадрів туризму та ін.

3. Збереження ресурсного потенціалу туризму, формування простору високої туристичної привабливості з метою забезпечення раціонального та ефективного використання туристичних ресурсів, що передбачає розробку схеми та генерального плану розвитку туристичних територій України; здійснення науково обґрунтованого туристичного районування країни; удосконалення системи управління туристичним простором; впровадження плати за використання туристичних ресурсів; покращення туристичної доступності регіонів при сприянні розвитку транспортної інфраструктури.

4. Формування інформаційного простору сфери туризму шляхом створення інтегрованої інформаційної системи у сфері туризму, забезпечення туристам і суб'єктам туристичної діяльності доступу до інформації, формування мережі туристичних інформаційних центрів тощо.

5. Створення єдиної системи маркетингу у сфері туризму та маркетингова підтримка національного та регіональних туристичних продуктів з метою підвищення їхньої конкурентоспроможності. Маркетинг туристичних продуктів має охоплювати заходи, спрямовані на пропагування найцінніших туристичних ресурсів України; профілювання туристичних продуктів відповідно до потреб цільових груп споживачів та особливостей туристичних ресурсів; посилення позитивного іміджу національного туристичного продукту; проведення в Україні міжнародних спеціалізованих симпозіумів, семінарів, конференцій, салонів та виставок-ярмарків із залученням іноземних і вітчизняних організацій для вивчення та популяризації новітніх технологій у сфері туризму, а також участь у відповідних заходах за кордоном; виготовлення доброякісної інформаційно-рекламної продукції, проведення рекламних кампаній національного та регіональних туристичних продуктів на міжнародному туристичному ринку, забезпечення їхнього державного фінансування, прес-турів для представників ЗМІ.

6. Поглиблення міжнародного співробітництва з метою забезпечення сталого розвитку туризму шляхом укладання міжнародних угод про співробітництво у сфері туризму; відкриття та забезпечення належного функціонування туристичних представництв України за кордоном; впровадження прогресивного міжнародного досвіду державного управління та регулювання, законодавчого, організаційного та фінансового забезпечення високорентабельної індустрії туризму, а також новітніх технологій.

Підсумовуючи сказане вище, зазначимо, що реалізація концепції сталого розвитку туризму в Україні дасть можливість оволодіти інструментами та механізмами побудови моделі сталого розвитку, створить сприятливі передумови для концентрації наявних організаційних, фінансових, інтелектуальних, матеріально-технічних та інших ресурсів для вирішення проблем у сфері туризму, розвитку природних територій та об'єктів культурної спадщини, забезпечення захисту економічних інтересів

держави від реальних та потенційних загроз у сфері туризму на світовому туристичному ринку.

Література

1. *UNWTO World Tourism Barometer*. – 2010. – January. – Vol. 9, no 1 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.UNWTO.org/facts/eng/barometer.htm>.
2. Барометр міжнародного туризму ЮНВТО : спец. изд. для семінара ЮНВТО “Ефект. упр. разв. турист. дестинацій” (г. Москва, Російська Федерація) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mkt.unwto.org/sites/all/files/pdf/unwto_barom11_1_ru_special_edition_for_seminar_effective_governance.pdf.
3. Доктрина сталого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://semenets.soborna.org.ua>.
4. Трофимова В. В. Концепція сталого розвитку як основа постіндустріальних моделей розвитку / В. В. Трофимова // Інвестиції. – 2010. – № 8.
5. Сміль В. Туризм і сталий розвиток / В. Сміль, І. Сміль // Вісник Львівського університету. – 2005. – Вип. 32. – С. 163–173.
6. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : моногр. / Т. І. Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та доповн. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с.
7. Проект Стратегії сталого розвитку туризму і курортів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vincult.org.ua/p2_1.php.